

Şâfiî mezhebinin görüşlerine de zaman zaman işaret edilmekte, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine ise nâdiren atıf yapılmaktadır. Akaid ve tasavvufa ilgili bazı fetvalara da rastlanan eserde İbn Nüceym'in *el-Bahrür-râ'ik*'i, Bedreddin Simâvî'nin *Câmi'u'l-fuşûleyn*'i, Bezzâzî'nin *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*'si, Âlim b. Alâ el-Ensârî'nin *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'si, Kâdîhan'in *el-Fetâva'l-Hâniyye*'si, Muhammed b. Abdullah et-Timurtâşî'nin *Tenvîrû'l-ebsâr*'i, Alâeddin Ali et-Tûsî'nin *ez-Zahîre*'si ve Zahîrüd-din el-Buhârî'nin *el-Fetâva'z-Zahîriyye*'si gibi Hanefî fıkıh kitapları başta olmak üzere çeşitli ilim dallarına ait 150 kadar kaynağa atıfta bulunmaktadır. Remlî'nin zaman zaman bu eserlerden yaptığı alıntılardan sonra "ekülû" (derim ki) lafzını kullanarak kendi değerlendirmelerini zikrettiği de görülmektedir. Mezhep içindeki farklı görüşler arasından sahih, müftâbih ve zâhirü'r-rivâye olanlarını belirtmekte, delillerine ise nâdiren yer vermektedir. Bazan soruların veya cevaplarının, bazan da her ikisinin manzum olarak ifade edilmesi esere ayrı bir özellik kazandırmaktadır.

el-Fetâva'l-Hayriyye'nin iki cilt bir arada olmak üzere birçok baskısı yapılmıştır (Bulak 1273, 1300; Kahire 1275-1276, 1310; İstanbul 1311, 1313).

BİBLİYOGRAFYA:

Hayreddin b. Ahmed er-Remlî, *el-Fetâva'l-Hayriyye li-nef'i'l-beriyeh*, I-II, Bulak 1300; Serkis, *Mu'cem*, I, 951-952; Brockelmann, *GAL*, II, 408; *Suppl.*, II, 432; İhsan Abbas, "Hair ad-din ar-Ramlî's Fatâwâ: A New Light on Life in Palestine in the Eleventh / Seventeenth Century", *Die Islamische Welt Zwischen Mittelalter und Neuzeit* (ed. U. Haarman — P. Bachman), Beirut 1979, s. 1-19; Samir M. Seikaly, "Land Tenure 17th Century Palestine: The Evidence from the al-Fatâwâ al-Khai-riyya", *Land Tenure and Social Transformation in the Middle East* (ed. Tarif Khalidi), Beirut 1984, s. 397-408.

CENGİZ KALLEK

el-FETÂVA'İ-HİNDİYYE

(bk. el-ÂLEMĞİRİYYE).

FETÂVÂ KÂDİHÂN

(فتاوى قاضیخان)

Hanefî hukukçusu Kâdîhan'm (ö. 592/1196)

el-Fetâva'l-Hâniyye veya *el-Hâniyye* diye de anılan fıkha dair eseri (bk. KÂDİHÂN).

FETÂVÂ-yı MEZÂHİRÜ'İ-ULÛM

(فتاوى مظاهر العلوم)

Halil Ahmed Sehârenpûrî'nin (ö. 1346/1927)

Mezâhirü'l-ulûm Medresesi'nde müderrisen verdiği fetvaları bir araya getiren eseri (bk. SEHÂRENPÛRÎ, Halil Ahmed).

FETÂVÂ-yı MİNKÂRİZÂDE

(فتاوى مقاریزاده)

Şeyhülislâm Minkârizâde

Yahyâ Efendi'nin

(ö. 1088/1677)

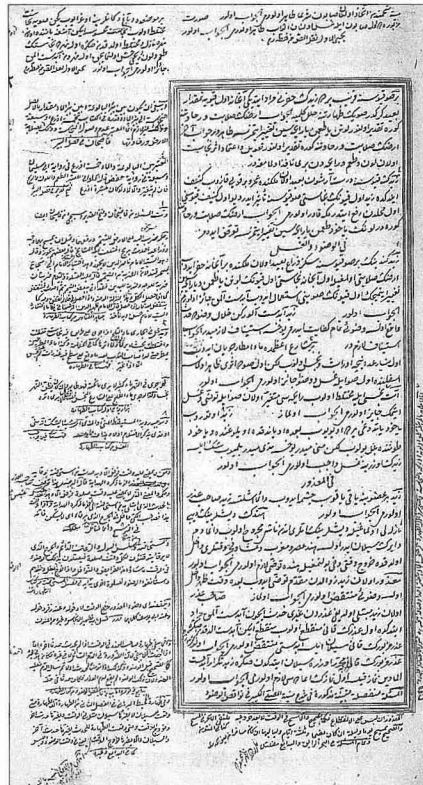
fetvalarını bir araya getiren eser.

Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi adıyla da bilinen eser, Minkârizâde Yahyâ Efendi'nin meşihat makamında iken (21 Kasım 1662 - 21 Şubat 1674) verdiği fetvaları ihtiva eder. "Kitâbü't-Tahâre" ile başlayıp "Kitâbü'l-Ferâiz"le son bulmaktadır. Eser, Hanefî fıkıh kitaplarının klasik sistematiğine uygun olarak düzenlenmiş olup kırk civarında ana bölüme (kitab), her

bölüm de değişik sayıda bablara ve alt başlıklara ayrılmıştır. Kitapta özellikle muâmelâtla ilgili konular geniş bir yer tutmuş, buna karşılık tahâret, namaz, oruç ve zekât gibi ibadete dair meseleler oldukça kısa geçilmiştir. Bölümler ve alt başlıklar fetvaları derleyenler tarafından tesbit edildiği için bunların ihtiva ettiği fetva sayısında nüshalar arasında bazı farklılıkların bulunduğu görülmür.

Diğer fetva mecmualarında olduğu gibi soru-cevap tarzında kaleme alınmış olan eserde fetvaların kaynaklarına işaret edilmemiştir. Yahyâ Efendi'nin öğrencilerinden olup kendisi de şeyhülislâmlik yapan Atâullah Mehmed Efendi hocasının fetvalarını ele alarak bunların dayandığı kaynakları tesbit etmiştir. *Fetâvâ-yı Minkârizâde*'nin naklinden (nü-kûl) ibaret olan bu eser bazı yazma nüshalarında *Fetâvâ-yı 'Atâ'ullâh* adıyla anılmaktadır. Fetvalarda kullanılan dil Türkçe olduğu halde bu eserin fetvaların kaynaklarına işaret eden kısımları Arapça olarak kaleme alınmıştır (*Fetâvâ-yı Minkârizâde*'nin yazma nüshaları için

Fetâvâ-yı Minkârizâde'nin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 610)

bibliyografyadakilere ilâve olarak bk. Nuruosmaniye Ktp., nr. 2002, 2003, 2037, 2056; Râgıb Paşa Ktp., nr. 628; Süleymaniye Ktp., Pertevniyal Sultan, nr. 355).

BİBLİYOGRAFYA :

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1055, nr. 2831 / 10, vr. 104; Hamidiye, nr. 610; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 449; Köprülü Ktp., II. kısım, nr. 111; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2001; Muhibbî, *Hulâşâtü'l-eşer*, IV, 477; Atâullah Mehmed Efendi, *Fetâvâ-yı 'Aṭâ'ullâh*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 2055; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 440; *Mecmûa-i Fetâvâ*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. K. 576, vr. 42; *Sicill-i Osmânî*, IV, 637; *Devhatü'l-meşâyiḥ*, s. 71, 82; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 483, 501; *Osmanlı Mûellifleri*, II, 55, 61; Brockelmann, *GAL*, II, 574; *Suppl.*, II, 647; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 93, 111; Ali Uğur, *The Ottoman Ulemâ in the Mid-17th Century*, Berlin 1986, s. 451; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 141; Mehmet İpsirli, "Atâullah Mehmed Efendi", *DİA*, IV, 46.

MUSTAFA YAYLA

FETÂVÂ-YI REŞİDİYYE

(فتاوى رشيدية)

Mevlânâ Reşîd
Ahmed Gangûhî'nin
(ö. 1905)

fetvalarını bir araya getiren eser.

Diyü bend Dârülulûmu'na bağlı resmî bir dârülfîta kurumunun açıldığı 1892 yılından önce Gangûhî'nin dârülulûm müftüsü sıfatıyla verdiği fetvaları ihtiva etmektedir. Reşîd Ahmed, Nakşibendiyye tarikatı ile yakın münasebeti olan, muhtelif âlimlerin yetiştiği bir sülâleye mensuptur. 1857 Hint ayaklanmasında İngilizler'e karşı olduğu için bir süre hapsedildi. Mevlânâ Muhammed Kâsım Nânevî ve Hacı İmâdullah ile birlikte XIX. yüzyıl Hindistan dinî düşüncesinde önemli yeri olan yenilikçi harekete katkıda bulunmuştur. Diyü bend Dârülulûmu ile Sehârenpûr'da Mezâhirü'l-ulûm Medresesi'nin açılmasında da önemli rol oynamış ve bu iki kurumda müderrislik yapmıştır.

1866'da dârülulûm faaliyete başladıktan kısa bir müddet sonra müslüman halk dinî, siyasî, hukukî ve iktisadî meselelerle ilgili olarak bu kuruma sorular sormaya başladı. Başlangıçta Diyü bend'de görevli birçok müderris sorulara cevap bulmaya çalışırken sonradan bu sorumluluk sadece Gangûhî'ye verildiği için 1880-1905 yıllarında verilen toplam 1173 fetvanın çoğu bizzat Reşîd Ahmed'e aittir.

Aynı zamanda kendisinden sonra bu görevi üstlenen Müftü Azîzürrahman ve Mevlânâ Eşref Ali Tehânevî'yi yetiştiren Mevlânâ Reşîd Ahmed, fıkıh alanındaki derin ilmi dolayısıyla çağdaşları tarafından "fakihü'n-nefs" lakabıyla anılmıştır.

Eserde yer alan fetvalar genellikle çok kısa olup konu üzerinde ayrıntıya girilmediği gibi diğer fıkıh ulemâsının görüşleri de zikredilmemiştir. Öte yandan sadece sorular kaydedilmiş, bunların kimin tarafından ve ne zaman sorulduğu belirtilmemiştir.

Fetâvâ-yı Reşîdiyye, XIX. yüzyılda Diyü bendî ekolünün fikhî ve kelâmî meselelerdeki tavrını yansıtmaya bakımından önemli bir kaynaktır. Bu ekolün etki alanını genişletme ve yenilikçi doktrinin propagandasını yapma yönünden de iyi bir hizmet görmüştür. Eser ayrıca müslümanların İngilizler ve Hindûlar karşısında siyasî, içtimâî kimliklerini ortaya koyan bir rehber konumunda olmuştur.

Dârülulûmun resmî yayını olarak neşredilmemekle birlikte zaman içerisinde konulara ve bölümlere göre tasnif edilerek birçok defa basılan *Fetâvâ-yı Reşîdiyye*'nin en son baskısı *Te'ṭifât-ı Reşîdiyye* adlı koleksiyonun içinde gerçekleştirilmiştir (Lahor 1987).

BİBLİYOGRAFYA :

Reşîd Ahmed Gangûhî, *Te'ṭifât-ı Reşîdiyye*, Lahor 1987; Aşık İlâhî Mirâsî, *Tezkiretû'r-Reşîd*, Mirâs, ts.; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtir*, VIII, 148-152; Muhammad Khalid Masud, *Trends in the Interpretation of Islamic Law as Reflected in the Fatawa Literature of the Deoband School* (yüksek lisans tezi, 1969), Canada - University of McGill; B. Daly Metcalf, *Islamic Revival in British India: Deoband (1860-1900)*, Princeton 1982, s. 148-157; Nesim Ahmed Feridi, "Reşîd Ahmed Gangûhî", *UDMİ*, X, 267-269.

MUHAMMAD KHALID MASUD

FETÂVÂ-YI RIZVİYYE

(فتاوى رضوية)

Mevlânâ Ahmed
Rızâ Han Birilvî'nin
(ö. 1921)

fetvalarını bir araya getiren eser.

Mevlânâ Ahmed Rızâ Han 1856 yılında Ray Bereylî'de (Rai Bareilly) doğdu. Dinî tahsilini babası Mevlânâ Ali Nakî Han'ın yanında yaptı. 1880'de babasının ölümünden sonra müftülük makamına geçti. Birçok defa hacca gitti ve Haremeyn ulemâsıyla bilgi alışverişinde bulundu.

"Birilvî ekolü" diye tanınan Hindistan'daki Ehl-i sünnet ve'l-cemâat ulemâ grubunun müftüsü olarak şöhret yaptı. Kanpûr Nedvetü'l-ulemâ ve Diyü bend Dârülulûmu âlimlerine karşı şiddetli bir muhalefet yürüttü. 1904'te resmen açılan dârülfîtadaki çalışmalarında Mevlânâ Zaferüddin ve Mevlânâ Emced Ali kendisinin en büyük yardımcıları olmuştur.

Tam adı *el-'Aṭâya'n-nebeviyye fi'l-fetâvâ'r-Rezaviyye* olan eser başta yedi cilt olarak planlanmışsa da daha sonra verilen fetvaların ilâvesiyle on iki cilt halinde tamamlanmış, fakat tamamı henüz basılmamıştır. Her cildin düzeni farklı olan eserin ilk iki cildi yazarın sağlığında neşredilmiş olup diğerleri ancak 1950'den sonra yayımlanmaya başlanmıştır. Bu gecikmenin başlıca sebebinin Diyü bendî ve Birilvî ekolleri arasındaki çekişme olduğu belirtilmekte ve birincisine mensup yayıncıların eseri basmamakta direndikleri ileri sürülmektedir. Tesbit edilebildiği kadarıyla *Fetâvâ-yı Rızvîyye*'nin yayımlanan ciltleri şunlardır: I, Lahor, ts., Bombay 1984, Karaçi 1989; II, Sambhal, ts., Karaçi 1991; III, Sambhal, ts., Karaçi 1990; IV, Râm Nagar, Nîni Tâl 1986, Karaçi 1990; V, Lahor 1972; VI, Mübarekpûr 1981, Karaçi, ts.; VII, Mübarekpûr 1987, Karaçi 1988; X, Bisâlpûr, Pilibhîr, ts.; XI, Bereylî 1981.

Lahor Rızâ Vakfı (Rada Foundation), konularına göre yeniden tasnif edilen ve Arapça metinlerin Urduca tercümelerini de ihtiva eden eserin yeni bir baskısını başlatmıştır. Üzerinde tarih bulunmayan ilk cildi 1992'de yayımlanan bu koleksiyonun yirmi cilt kadar olacağı tahmin edilmektedir.

Fetâvâ-yı Rızvîyye'deki fetvaların bir kısmı çok hacimli olup bu fetvaların bazıları müstakil kitap halinde de yayımlanmıştır. Bunlar arasında *ed-Devletü'l-Mekkiyye bi'l-meddâti'l-gaybiyye* ve *Hûsâmü'l-Haremeyn* en meşhurlardır. *Fetâvâ-yı Rızvîyye*, Rızâ Han'ın ichtihad kabiliyeti ve Hanefî fikhına hâkimiyetini göstermesi yanında dönemin Hindistan'ının sosyal tarihi açısından da önemli bir kaynak mahiyetindedir. Ayrıca onun devrin dinî ve içtimâî meselelerine yaklaşımı, bid'at ve sünnet gibi kavramları tahlil edişi, Hindistan'daki reformcu ve muhafazakâr görüşlerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Eserin en mühim tarafı ise Birilvî ekolünün fikhî ter-cihlerinin sistemleştirilmesine olan katkısıdır.